

УДК 373.3.016:811.161.2'367.625

<https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.10>

Анна СОСЮК

кандидат педагогічних наук (доктор філософії), доцент кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Пластова, 31, м. Рівне, Україна, 33010

ORCID: 0009-0008-5057-1430

Бібліографічний опис статті: Сосюк, А. (2023). Методологічний аналіз змістових ліній Типової освітньої програми щодо процесу формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова. *Acta Pedagogica Volynienses*, 3, 65–70, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.10>

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ ТИПОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ЩОДО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА

Концепція Нової української школи ставить перед учителем чітку вимогу: сприяти формуванню національно-мовної особистості, яка характеризується свідомим ставленням до мови, розвинутим мовленням, мисленням, інтелектом. Тобто, важливе місце, як в покращенні якості освіти, так і в розвитку особистості учнів початкової школи посідає комунікативна компетентність.

Основне завдання вчителя, на уроках мовно-літературної освітньої галузі, створити умови для позитивного розвитку, психологічного комфорту, творчої реалізації діяльності учнів. Також вчитель має розвивати в учнів мовленнєву пам'ять, мовне чуття, тобто вміння наслідувати традиції використання мовних одиниць, створювати умови свідомого засвоєння учнями понять світоглядного характеру: мова і мислення; мова і дійсність; мова і мовлення.

Важливими є вміння вдосконалювати власний текст, доповнювати художні образи за допомогою різних мовних засобів, зокрема дієслів, які підсилюють, увиразнюють створені словесні образи додатковими ознаками та емоційно-експресивними відтінками.

У «Типовій освітній програмі для закладів освіти 1–2 класи, 3–4 класи» під керівництвом Р. Шияна відзначається, що робота дітей щодо творення текстів різних типів займає важливе місце у початковій школі. У сучасних програмах з мовно-літературної освітньої галузі значна увага приділяється розділу «Текст»: вивчаються ознаки тексту, смислова єдність речень у тексті, назва тексту, абзац, типи тексту тощо. Важливе місце у цьому аспекті вивчення приділяється навчанню дітей створювати тексти різних типів і стилів.

Отже, авторський колектив Типової освітньої програми під керівництвом Р. Шияна реалізує зміст почутої інформації, що представлена послідовністю подій у розповіді, переліком ознак опису, наведених аргументів у міркуваннях, а також можливістю вибирати інформацію задля певної мети, використовуючи її для створення власного текстотворення.

Ключові слова: мова, мовлення, мислення, предметність, текст, речення.

Анна SOSIUK

Candidate of Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy), Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State Humanitarian University, Plastova str., 31, Rivne, Ukraine, 33010

ORCID: 0009-0008-5057-1430

To cite this article: Sosiuk, A. (2023). Metodolohichniy analiz zmistovykh liniy typovoi osvitnoi prohramy shchodo protsesu formuvannia tekstotvorchykh umin v uchniv pochatkovykh klasiv u protsesi vyvchennia diieslova [Methodological analysis of the content lines of a typical educational program regarding the process of forming text-creating skills in primary grade students in the process of studying the verb]. *Acta Pedagogica Volynienses*, 3, 65–70, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.10>

METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONTENT LINES OF A TYPICAL EDUCATIONAL PROGRAM REGARDING THE PROCESS OF FORMING TEXT-CREATING SKILLS IN PRIMARY GRADE STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING THE VERB

The concept of the New Ukrainian School sets a clear requirement for the teacher: to contribute to the formation of a national-linguistic personality, which is characterized by a conscious attitude to the language, developed speech, thinking, and intelligence. That is, communicative competence occupies an important place both in the improved quality of education and in the development of the personality of primary school students.

The main task of the teacher, in the lessons of the linguistic and literary field of education, is to create conditions for positive development, psychological comfort, and creative realization of students' activities. Also, the teacher should develop students' speech memory, language sense, that is, the ability to follow the traditions of using language units, create conditions for students' conscious assimilation of worldview concepts: language and thinking; language and reality; language and speech.

The ability to improve one's own text, to complement artistic images with the help of various linguistic means, in particular verbs that strengthen and express the created verbal images with additional features and emotional and expressive shades, are important.

In the "Typical educational program for educational institutions 1–2 grades, 3–4 grades" under the leadership of R. Shiyani, it is noted that children's work on creating texts of various types occupies an important place in primary school. In modern language and literary educational programs, considerable attention is paid to the "Text" section: the features of the text, the semantic unity of the sentences in the text, the title of the text, paragraph, types of text, etc. are studied. An important place in this aspect of study is given to teaching children to create texts of different types and styles.

Therefore, the author's team of the Standard Educational Program under the leadership of R. Shiyani realizes the content of the heard information, which is represented by the sequence of events in the story, the list of features of the description, the arguments given in the reasoning, as well as the opportunity to select information for a specific purpose, using it to create one's own text creation.

Key words: language, speech, thinking, objectivity, text, sentence.

Актуальність проблеми. Розвиток української освіти формує вміння в учнів початкових класів спілкуватись рідною мовою для духовного, культурного й національного самовияву, використанні її в особистому і суспільному житті, вихованні стійкої мотивації до вдосконалення усного й писемного мовлення, сприянні в індивідуальному розвитку учнів та взаємодії між ними через розвиток комунікативних умінь, зокрема усного й писемного текстотворення, розвитку уяви та творчого мислення за допомогою продукування творів-есе, формування вміння опрацьовувати тексти різних видів і стилів, удосконаленні навички спілкування. Вільне оволодіння українською мовою учнями початкової ланки освіти виявляється у розвитку комунікативної компетентності, одним із складників якої є формування текстотворчих умінь в учнів (Турова osvitnia prohrama, 2018, pp. 124-125).

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні, переосмислення освітньої парадигми, особливої актуальності набувають проблеми формування успішного мовця, створення освітнього простору, спрямованого на розвиток і саморозвиток учня, який володіє системою знань, розвиненими комунікативними

та творчими здібностями, навичками текстотворення. На це зорієнтовують Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державний стандарт початкової загальної освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти.

Пріоритетним завданням вчителя початкових класів є підготовка учня, який не лише набуває визначених програмою компетентностей, а й уміло використовує їх у повсякденному житті, формування особистісного потенціалу свідомого громадянина своєї держави, побудованого на засадах вивчення норм української літературної мови. Важливою особливістю оновленого процесу навчання є формування таких освітніх цілей в учнів початкової школи, які допоможуть розширити власне сприйняття світу та набутти вміння логічно й чітко висловлювати власні думки у процесі оволодіння основними етапами процесу творення тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування в учнів текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова з опорою на всі види мовленнєвої діяльності в україн-

ській лінгводидактиці залишалася на периферії наукових досліджень, а, відповідно, не усвідомлювалася належним чином учителями початкових класів. З огляду на відсутність напрацювань означена проблема в шкільній практиці розв'язувалася повільно, унаслідок чого учні нерідко зазнавали труднощів у використанні необхідних форм дієслова в усному й писемному мовленні, не сприймали, тому й не застосовували дієслово як важливий експресивний засіб побудови тексту.

Значний інтерес науковців до проблеми текстотворення ілюструє її важливість: лінгвістична природа тексту (І. Арнольд, Ш. Баллі, Ф. Бацевич, М. Бахтін, Е. Бенвеніст, Т. Єщенко, А. Загнітко, І. Ковалик, І. Кочан, Л. Мацько та ін.). Проблему текстотворення в контексті мовленнєвого розвитку розглянуто в працях дослідників дошкільної освіти (А. Богуш, О. Бородич, Н. Гавриш, К. Крутій, Є. Тихеева та ін.); початкової та середньої (В. Бадер, З. Бакум, Н. Бібік, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Глазова, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Грона, С. Дубовик, В. Каліш, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, К. Климова, О. Кучерук, Т. Марконтенко, С. Омельчук, М. Пентиліюк, Н. Сіранчук, Н. Скрипченко, В. Собко, С. Соловейчик, В. Статівка, І. Хом'як, О. Хорошковська, С. Яворська та ін.).

Для з'ясування стану формування в учнів початкових класів текстотворчих умінь під час вивчення дієслова у практиці шкільного навчання ми вдалися до аналізу чинних нормативних документів: Закону України «Про освіту», Державного стандарту початкової освіти та типових освітніх програм для закладів освіти 1–4 класів.

Мета дослідження – здійснити методологічний аналіз змістових ліній Типових освітніх програм за Р. Шияном щодо формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про освіту» зазначається, що «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, тру-

дової діяльності та громадянської активності» (Zakon Ukrainy pro osvitu, 2001, p. 11).

Досягнення цієї мети забезпечено шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, серед яких *компетентність вільного володіння державною мовою* та *здатність спілкуватися рідною* (Zakon Ukrainy pro osvitu, 2001, p. 11).

Державний стандарт початкової освіти *метою «Мовно-літературної освітньої галузі»* визначає: формування комунікативної компетентності; розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовираження, користуватися нею в особистому й суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей (Derzhavnyy standart pochatkovoї zahalnoї osvity, 2016, p. 24). Суттєвим для методики формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова є виділення Державним стандартом початкової освіти *завдань* здобувача освіти із «Мовно-літературної освітньої галузі»: взаємодіяти з іншими особами усно, сприймати й використовувати інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстових різних видах, медіатекстах та використовувати її для збагачення свого досвіду; висловлювати думки, почуття та ставлення, взаємодіяти з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримуватись норм літературної мови; досліджувати індивідуальне мовлення для власної мовної творчості, спостерігати за мовними явищами, аналізувати їх (Derzhavnyy standart pochatkovoї zahalnoї osvity, 2016, p. 94).

Студіювання вимог до обов'язкових результатів навчання учнів початкових класів уможливило виділення основних змістових напрямів «Мовно-літературної освітньої галузі»: взаємодія з іншими особами усно, сприйняття і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення

свого досвіду; висловлювання думок, почуттів та ставлення, взаємодія з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримання норм літературної мови; дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними явищами, їхній аналіз.

Відповідно до Типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти у початковому курсі рідномовної освіти виокремлено такі змістові лінії: *«Взаємодіємо усно»*, *«Читаємо»*, *«Взаємодіємо письмово»*, *«Досліджуємо медіа»*, *«Досліджуємо мовлення»*, *«Театралізуємо»*.

Пропедевтичне формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова відповідає змістовій лінії *«Взаємодіємо усно»*, яка спрямована на формування *інформаційно-змістових вмінь*: сприйняття усної інформації та адекватна реакція на неї в діалозі, монологічне висловлювання з конкретною метою, виокремлення цікавої інформації, добір слушної думки з почутого, висловлення власних поглядів щодо предмета обговорення; *структурно-композиційних*: відтворення основного змісту усного висловлювання відповідно до мети, сприйняття композиційних частин тексту за допомогою таблиць, опорних схем, лепбуків, виділення ключових слів і фраз в усному висловлюванні, виділення їх голосом у власному мовленні; *граматико-стилістичних умінь*: уживання відповідної до ситуації спілкування лексики, поповнення власного словникового запасу дієслівними формами, виокремлення в художніх текстах образних висловів.

Студіювання змістової лінії *«Читаємо»* доводить важливість роботи над текстами в процесі формування текстотворчих умінь під час вивчення дієслова, оскільки, працюючи над висловлюванням, учні вголос читають різні типи текстів, звертаючи увагу на правильність та виразність, ставлять запитання за змістом для уточнення розуміння, переказують тексти, знаходять у них незнайомі слова, намагаються пояснити їхнє значення, виходячи з контексту, визначають тему й основну думку, пов'язують прочитане із власним досвідом, пояснюють роль ілюстрацій, таблиць, опорних схем для глибшого розуміння змісту тексту.

Формування поведінково-рефлексійних умінь як одного з показників процесу текстотворення уможливило змістове наповнення

лінії *«Взаємодіємо письмово»*, яке передбачене типовою освітньою програмою для закладів загальної середньої освіти, де учні набувають навичок роботи над деформованим текстом; навчаються виправляти власні помилки у текстах на вже вивчені правила; удосконалюють вміння добирати влучні слова, працювати над будовою речення у власному тексті.

Важливим завданням сучасної освіти, особливо її початкової ланки є формування мовної особистості, здатної до її світосприйняття та розвитку когнітивної здатності (Zakon Ukrainy pro osvitu, 2001, p. 11). Аналіз *«Мовно-літературної галузі»* у типовій освітній програмі уможливив визначення змістової лінії *«Досліджуємо медіа»*, яка передбачає роботу над усними чи писемними текстами, з метою впливу на переконання слухача. Формування комплексу текстотворчих умінь: інформаційно-змістових, структурно-композиційних, граматико-стилістичних та поведінково рефлексійних під час вивчення дієслова можливе за допомогою виконання навчальних вправ у межах означеної змістової лінії. Працюючи над медіатекстами, учні початкових класів зможуть обговорювати зміст і форму простого медіатексту (світлина, фотоколаж), виявляти очевидні дії у простих медіатекстах; визначати тему й основну думку; висловлювати власні думки і почуття з приводу простих медіатекстів.

Змістова лінія *«Досліджуємо мовлення»* уможливує роботу над орфоепічними, орфографічними, орфонімічними та граматичними вправами, які спрямовані на формування текстотворчих умінь в учнів у процесі засвоєння знань про дієслово. Виділена змістова лінія передбачає: правильне наголошення дієслівних форм та добір правильного дієслова відповідно до орфоепічних норм української літературної мови; утворення відповідних граматичних форм дієслова з метою уточнення дії, детального опису предмета чи явища; утворення нових дієслів на основі запропонованих; порівняння власного мовлення з аудіо-зразком; знаходження у висловлюванні й пояснення ролі вживання дієслів-синонімів, дієслів-антонімів, приказок, прислів'їв, дієслів із переносним значенням; продукування власних творів-розповідей, описів та міркувань (творів-есе й текстів-інструкцій). У процесі формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на

матеріалі вивчення дієслова вагому роль відведено змістовій лінії «*Театралізуємо*», оскільки невід'ємним компонентом будь-якого висловлювання є вмiла демонстрація того, що ми хочемо донести до слухача за допомогою просодичних та невербальних засобів мовлення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, студіювання Закону України «Про освіту», Концепції мовної освіти, Державного стандарту початкової загальної освіти й Типових освітніх програм для загальних навчальних закладів 1–4 класів уможливило зробити висновок про хороший потенціал Нової Української школи для формування текстотворчих умінь, які сприяють розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності, передбаченої у програмних вимогах. Спираючись на вимоги сучасних нормативних документів перспективу подальших

досліджень вбачаємо в розробленні експериментальної методики формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова, яка передбачає впровадження комплексної системи вправ на уроках української мови та розвитку мовлення, розроблення творчих завдань, що уможливають спостереження за текстами різних стилів та видів й активізують використання учнями дієслів відповідно до мети висловлювання.

Для ефективного вивчення дієслова як частини мови, учням варто використовувати синонімічні та антонімічні заміни дієслів у навчальній діяльності, будувати висловлювання власних думок, спираючись на структурно-композиційні вміння, використовувати дієслова у текстах художнього, наукового та публіцистичного стилів мовлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадер В.І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ, 2000. 92 с.
2. Байбара Т.М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти : теоретичний аспект. *Початкова школа*, 2010. №8. С. 46-50.
3. Гамза А.В. Розвиток текстотворчих умінь у молодших школярів під час засвоєння знань про дієслово. *Zbiór raportów naukowych. «Pedagogika. Współczesna nauka. Nowy wygląd»*. Warszawa : Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. pp. 37-42.
4. Гамза А.В. Формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова. дис... канд. пед. наук. Київ, 2019. 221 с.
5. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи. *Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна*, 2010. Вип. 50. С. 73-79.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. Київ, 2016.
7. Дорошенко С.І., Вашуленко М.С., Мельничайко В.Я. Методика викладання української мови. Київ : Вища школа, 1992, 398 с.
8. Закон України «Про освіту». Київ : Міленіум, 2001. С. 11-35.
9. Караман С.О., Караман О.В., Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки. Режим доступу : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
11. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти : 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
12. Чепелюк Н.І. Збагачення словникового запасу учнів початкових класів дієслівними формами : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса : Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. 2001. 20 с.

REFERENCES:

1. Bader V.I. (2000) Rozvytok usnoho i pysemnoho movlennia molodshykh shkoliariv [Development of Oral and Written Speech of Younger Schoolchildren]. Kyiv, 92 s.
2. Baibara T.M. (2010) Kompetentnisnyi pidkhid v pochatkovii lantsi osvity: teoretychnyi aspekt [Competency Approach in Primary Education: Theoretical Aspect]. *Pochatkova shkola*, №8. S. 46-50.
3. Hamza A.V. (2015) Rozvytok tekstotvorchykh umin u molodshykh shkoliariv pid chas zasvoiennia znan pro diieslovo [The Development of Text-Creating Skills in Younger Schoolchildren during the Assimilation of Knowledge about the Verb]. *Zbiór raportów naukowych. «Pedagogika. Współczesna nauka. Nowy wygląd»*. Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», pp. 37-42.
4. Hamza A.V. (2019) Formuvannia tekstotvorchykh umin v uchniv pochatkovykh klasiv u protsesi vyvchennia diieslova [Formation of Text-Creating Skills in Primary School Students in the Process of Learning Verbs]. dys...kand. ped. nauk. Kyiv, 221 s.

5. Horoshkina O.M. (2010) Lihvodydaktychni zasady stvorennia pidruchnykiv z ukrainskoi movy dlia profilnoi shkoly [Linguistic Principles of Creating Textbooks on the Ukrainian Language for a Specialized School]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya : Filolohichna, Vyp. 50. S. 73-79.
6. Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity [State Standard of Primary General Education] (2016) Pochatkova shkola. Kyiv.
7. Doroshenko S.I., Vashulenko M.S., Melnychaiko V.Ia. (1992) Metodyka vykladannia ukrainskoi movy [Methods of Teaching the Ukrainian Language]. Kyiv: Vyshcha shkola, 398 s.
8. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]. (2001). Kyiv: Milenium, S. 11-35.
9. Karaman S.O., Karaman O.V., Pliushch M.Ia. (2011) Suchasna ukrainska literaturna mova [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Litera LTD, 560 s.
10. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012-2020 roky [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2020]. Rezhym dostupu : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
11. Typovi osvitni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity : 1-2 klasy [Typical Educational Programs for Institutions of General Secondary Education: 1-2 classes]. (2018). Kyiv: TD «OSVITA-TsENTR+», 240 s.
12. Chepeliuk N.I. (2001) Zbahachennia slovnkovoho zapasu uchniv pochatkovykh klasiv diieslivnymy formamy [Enriching the Vocabulary of Primary School Students with Verb Forms]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Odesa : Pivdennoukr. derzh. ped. un-t im. K.D.Ushynskoho. 20 s.